

Implemented by
KFW

ZAKONI, POLITIKE I PRAKSE OD ZNAČAJA ZA POSTUPAK INTEGRACIJE ROMA POVRATNIKA U OBRAZOVNI SISTEM REPUBLIKE SRBIJE

Pravni i strateški okvir i izazovi u
postupku integracije Roma povratnika u
obrazovni sistem osnovnih i srednjih škola

ZAKONI, POLITIKE I PRAKSE OD ZNAČAJA ZA POSTUPAK INTEGRACIJE ROMA POVRATNIKA U OBRAZOVNI SISTEM REPUBLIKE SRBIJE

Pravni i strateški okvir i izazovi u
postupku integracije Roma povratnika u
obrazovni sistem osnovnih i srednjih škola

Predstavništvo Fonda za obrazovanje Roma sprovodi projekat pod nazivom „Pospješivanje zapošljivosti mladih Roma“ uz podršku programa German development cooperation, koji implementira Nemačka razvojna banka KfW u ime Vlade Republike Nemačke – Ministarstva za ekonomsku saradnju i razvoj.

Implemented by
KfW

Beograd, septembar 2018. godine

SADRŽAJ

I Uvod	3
II Integracija povratnika u obrazovni sistem: ciljevi i izazovi	5
III Pravni okvir	8
1. Ustavne garancije	8
2. Međunarodni dokumenti	9
3. Zakoni	11
3.1. Zakoni od opšteg značaja	11
3.2. Zakoni iz oblasti obrazovanja	12
4. Podzakonski akti	20
IV Strateški okvir	23
1. Reintegracija povratnika u postupku readmisije	23
2. Obrazovanje, zabrana diskriminacije i socijalno uključivanje	25
V Postignuća i prepreke u ostvarivanju integracije u obrazovni sistem	29
1. Izveštaji međunarodnih tela	29
2. Nacionalni izveštaji i analize stanja	31
VI Zaključna razmatranja	34
Izvori	37

Unapređivanje položaja povratnika u Republici Srbiji u postupku readmisije i njihova uspešna integracija u društvo predstavlja složen proces koji zahteva sveobuhvatan pristup ostvarivanju ljudskih prava povratnika u svim vitalnim aspektima zaštite. Ako se ima u vidu činjenica da je romska populacija grupa koja je izložena posebnom riziku u procesu povratka, nesporna je obaveza države da obezbedi efikasnu zaštitu ljudskih i manjinskih prava u svim oblastima, uključujući oblast obrazovanja. Kako se pripadnici romske nacionalne manjine u Republici Srbiji na opštem planu susreću sa problemima siromaštva i diskriminacije i otežanim ostvarivanjem prava u mnogim oblastima (kao što su lična dokumenta, stanovanje, socijalna i zdravstvena zaštita, obrazovanje i zapošljavanje), ostvarivanje efikasne integracije u procesu povratka teško je ostvarivo bez delotvorne politike i unapređivanja pravnog, institucionalnog i strateškog okvira za ostvarivanje i zaštitu ljudskih i manjinskih prava povratnika.

Republika Srbija preuzela je brojne obaveze ratifikacijom međunarodnih konvencija i paktova iz oblasti međunarodnog prava ljudskih prava. Imajući u vidu nespornu međusobnu povezanost i uslovljenost ljudskih prava, ispunjavanje ovih obaveza nije moguće bez strateškog i sveobuhvatnog pristupa rešavanju problema. Održiva reintegracija povratnika značajna je stoga i sa stanovišta prevencije siromaštva, prevencije sekundarnih migracija, prevencije trgovine ljudima, smanjenje stope nezaposlenosti, izgradnje poverenja i međuetničke tolerancije.

Sporazum o readmisiji lica koja nezakonito borave koji je potpisan između Republike Srbije i Evropske Unije¹, ratifikovan je 2007. godine i stupio je na snagu 01. januara 2008. godine. Ovim Sporazumom uređena je oblast povratka i prihvata lica koja se vraćaju po osnovu Sporazuma, a u skladu sa tim Vlada RS usvojila

¹ Sporazum o readmisiji između RS i EZ o readmisiji lica koja nezakonito borave, „Sl. glasnik RS“, br.103/2007

je Strategiju za reintegraciju povratnika po osnovu Sporazuma o readmisiji 2009. godine², koja definiše institucionalni okvir, mere, aktivnosti i nosioce aktivnosti za održivu integraciju povratnika. Iste godine je usvojen i Akcioni plan za sprovođenje strategije, nakon toga i Akcioni plan za 2011. i 2012. godinu, dok je 2008. godine formiran Savet za integraciju povratnika i u okviru njega Tim za praćenje implementacije strategije.

U okviru brojnih pitanja koja su vezana za uspešno sprovođenje procesa readmisije, analiza pravnog i strateškog okvira, kao i praksi od značaja za integraciju Roma povratnika u obrazovni sistem osnovnih i srednjih škola daje pregled pravnog okvira od značaja za ovu oblast. To uključuje ustavne garancije i relevantne međunarodne dokumente, zakone i podzakonske akte, kao i strateški okvir u oblasti readmisije i prava povratnika i unapređenja položaja romske nacionalne manjine. Predstavljeni su i glavni izazovi u praksi na koje ukazuju analize i izveštaji nadležnih institucija, organa i tela, sa zaključnim razmatranjima u pogledu ključnih prepreka u postupku integracije i sa ciljem da se ukaže na postojeće nedostatke u procesu integracije Roma povratnika u obrazovni sistem osnovnih i srednjih škola, bilo da su posledica nedostataka u pravnom i institucionalnom okviru, nedosledne implementacije postojećih propisa ili drugih problema u praksi.

² „Sl. glasnik RS“, br.15/09

Aktivna integracija povratnika, u skladu sa Strategijom za reintegraciju povratnika, podrazumeva „delotvornu politiku države sa ciljem integracije povratnika na efikasan, efektivan, održiv i dalekosežan način u društvo, uz puno uvažavanje njihovih prava, kao i aktivne uključenosti povratnika u proces razrade i implementacije strategija, programa i mera putem kojih će se ta integracija omogućiti, kao i osnaživanje sopstvenih kapaciteta tokom ovog procesa“³.

Prilikom analize i procene problema u uspešnom sprovođenju reintegracije, mora se početi od nekoliko osnovnih činjenica. Najpre se mora imati u vidu da se veliki broj povratnika vraća prisilnim putem i da veliki broj čine pripadnici nacionalnih manjina, posebno Romi. Nesporno je da je položaj romske nacionalne manjine inače obeležen problemima koji su vezani za siromaštvo i diskriminaciju, što podrazumeva otežano ostvarivanje prava u brojnim oblastima kao što su lična dokumenta, stanovanje, socijalna i zdravstvena zaštita, obrazovanje i zapošljavanje.

Imajući u vidu da Strategija za reintegraciju povratnika identifikuje romsku populaciju kao grupu izloženu posebnom riziku u procesu povratka, samim tim postoji pojačana obaveza države da obezbedi zaštitu njihovih ljudskih i manjinskih prava u svim oblastima, uključujući oblast obrazovanja i posebno vodeći računa o pravima dece. U prilog tome govore i statistički podaci Kancelarije za readmisiju RS, pa tako prema Izveštaju za 2017. godinu⁴ od ukupnog broja od 1891 povratnika pripadnika romske nacionalnosti je 1434 lica a maloletnih 852, dok je prema Izveštaju za 2018. godinu⁵ od ukupnog broja od 650 povratnika u prvoj polovini 2018. godine romske nacionalnosti 462 lica, a 287 maloletnih.

³ Strategija za reintegraciju povratnika po osnovu Sporazuma o readmisiji

⁴ Dostupno na http://www.kirs.gov.rs/docs/read/Izvestaj_2017.pdf

⁵ Dostupno na http://www.kirs.gov.rs/docs/read/Izvestaj_2018.pdf

Polazeći od opšteg cilja Strategije za reintegraciju povratnika, a to je održiva integracija povratnika u zajednicu uz puno poštovanje socijalne i kulturne različitosti, razvijeni su specifični ciljevi kao što su uspostavljanje institucionalnog okvira i koordinacije aktivnosti, te uspostavljanje razvijenog i funkcionalnog mehanizma za reintegraciju koji podrazumeva i jačanje kapaciteta lokalne samouprave za uključivanje povratnika u obrazovni sistem (kao što je sprovođenje programa za učenje srpskog jezika i usklađivanje sistema nostrifikacije diploma, uz iznalaženje mogućnosti da se povratnici izuzmu od plaćanja taksi).

Može se konstatovati da, uprkos značajnom unapređenju pravnog, strateškog i institucionalnog okvira, neki od inicijalnih problema koji su konstatovani još u Strategiji za reintegraciju povratnika nisu značajno prevaziđeni. To se odnosi na konstataciju da nadležni organi vlasti nisu u dovoljnoj meri upoznati sa procesom readmisije i organizovani da se uključe u proces integracije povratnika, izostanak pravovremenog informisanja o povratnika o njihovim pravima i obavezama, te socijalne, ekonomske i pravne podrške, kao i problem obezbeđivanja ličnih dokumenata i školskih isprava.

Prilikom donošenja ove Strategije konstatovana su i dva osnovna problema – nepoznavanje jezika i nostrifikacija dokumenata potrebnih za upis u škole, koji i danas predstavljaju značajan problem. Problemi u procesu integracije povratnika u obrazovni sistem, zajedno sa često izraženom netolerancijom, stereotipima i diskriminacijom, za posledicu imaju otežan upis i praćenje nastave, kao i osipanje iz sistema obrazovanja.

Brojni izveštaji nadležnih institucija, organa i tela koji su prikazani u Poglavlju IV ove analize, ukazuju da je uprkos unapređenom pravnom okviru i dalje neophodno uložiti dodatne napore kako bi se unapredila dosledna primena propisa i unapredio stepen ostvarivanja prava Roma povratnika kao posebno ranjive grupe i ostvarivanje ciljeva koje predviđa Strategija, kao i drugi strateški dokumenti. Neke od glavnih izazova i dalje predstavljaju diskriminacija i segregacija sa kojom se suočavaju Romi povratnici, uz nedostatke u pogledu opšteg nivoa ostvarivanja zajemčenih prava pripadnika romske nacionalne manjine.

Iako su unapređivanjem zakonskog okvira i donošenjem strategija u ovoj oblasti preduzeti značajni koraci, može se konstatovati kontinuirano postojanje nedostatka koordinacije nadležnih institucija u praktičnoj primeni zakonskih odredbi, neusklađenost pojedinih mera, kao i problem procene uspešnosti sprovedenih mera usled neusklađenosti podataka, posebno kada su u pitanju romska deca. Kada se imaju u vidu opšti problemi sa kojima se suočavaju Romi povratnici koji se tiču ne samo diskriminacije već i ostvarivanja prava u oblasti zapošljavanja i stanovanja i drugih vitalnih aspekata života, očigledno je da je neophodno preduzimati dodatne mere u cilju prevazilaženja izazova i problema koji i dalje postoje u praksi.

Na to ukazuju brojni činioци kao što je visoka stopa upisa romske dece u specijalne škole, postojanje diskriminatornih procedura školskih vlasti, kao i nedovoljna informisanost učenika i roditelja ali i nastavnog osoblja o pravima povratnika u obrazovnom sistemu. Prevazilaženje ovih izazova podrazumeva i donošenje podzakonskih akata koji bi omogućili primenu afirmativnih mera i prepoznavanje diskriminacije i sprečavanje segregacije, dalje razvijanje i implementaciju programa stipendiranja i mentorstva, kao i uspostavljanje sistema monitoringa i evaluacije, jačanje saradnje na lokalnom nivou, a posebno razvijanje sistemskog modela podrške za decu i učenike povratnike.

Potrebno je i unaprediti druga rešenja od značaja za integraciju povratnika u osnovne i srednje škole, posebno u pogledu primene individualnog obrazovanog plana i položaja pedagoških asistenata, kao i prevazilaženja jezičkih barijera i problema sa prikupljanjem dokumentacije neophodne za upis u škole.

1. USTAVNE GARANCIJE

Osnovna prava od značaja za reintegraciju povratnika u obrazovni sistem zajemčena su **Ustavom Republike Srbije**⁶, bilo neposredno kroz ustavne garancije ili putem neposredne primene ljudskih i manjinskih prava koja su zajemčena opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava, potvrđenim međunarodnim ugovorima i zakonima.

Imajući u vidu strukturu povratnika, od značaja je da Ustav Republike Srbije jemči zaštitu nacionalnih manjina, pa tako država ima obavezu da štiti prava nacionalnih manjina i jemči posebnu zaštitu nacionalnim manjinama radi ostvarivanja pune ravnopravnosti i očuvanja njihovog identiteta (čl.14).

Ustavom je zabranjena diskriminacija, i posebno je propisano da se diskriminacijom ne smatraju posebne mere koje Republika Srbija može uvesti radi postizanja pune ravnopravnosti lica ili grupe lica koja su suštinski u nejednakom položaju sa ostalim građanima (čl.21). Merama u obrazovanju država podstiče razumevanje, uvažavanje i poštovanje razlika koje postoje zbog posebnosti etničkog, kulturnog, jezičkog ili verskog identiteta njenih građana (čl.48).

Ustav sadrži i garancije prava deteta (čl.64), kao i pravo na obrazovanje, pa svako ima pravo na obrazovanje, pri čemu je osnovno obrazovanje obavezno i besplatno, a srednje obrazovanje je besplatno (čl.71).

Pripadnicima nacionalnih manjina, pored prava koja su Ustavom zajemčena svim građanima, jemče se dodatna, individualna ili kolektivna prava (čl.75). Posebno, diskriminacijom se

⁶ „Službeni glasnik RS“ br. 98/2006

ne smatraju posebni propisi i privremene mere koje država može uvesti u ekonomskom, socijalnom, kulturnom i političkom životu radi postizanja pune ravnopravnosti između pripadnika nacionalne manjine i građana koji pripadaju većini, ako su usmerene na uklanjanje izrazito nepovoljnih uslova života koji ih posebno pogađaju (čl.76). Pripadnici nacionalnih manjina imaju pravo, između ostalog, na školovanje na svom jeziku u državnim ustanovama i ustanovama autonomnih pokrajina.

2. MEĐUNARODNI DOKUMENTI

Ustavom Republike Srbije se jemče, i kao takva, neposredno primenjuju ljudska i manjinska prava zajemčena opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava, potvrđenim međunarodnim ugovorima i zakonima, a odredbe o ljudskim i manjinskim pravima se tumače saglasno važećim međunarodnim standardima ljudskih i manjinskih prava, kao i praksi međunarodnih institucija koje nadziru njihovo sprovođenje (čl.18. Ustava RS).

Na nivou Ujedinjenih nacija, ključni dokumenti od značaja su svakako **Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima** (1948) koja je postavila temelje za uvažavanje osnovnih ljudskih prava i koja propisuje da svako ima pravo na obrazovanje te da je osnovno obrazovanje obavezno (čl.26), kao i **Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima**⁷ (1966) koji priznaje pravo svakog lica na obrazovanje, s tim da osnovno obrazovanje mora biti obavezno i besplatno dostupno svima, a srednje obrazovanje u svojim raznim oblicima mora se učiniti opštim i dostupnim svakome putem svih odgovarajućih sredstava (čl.13).

Međunarodna Konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije⁸ (1965) propisuje da se posebne mere, donete jedino radi obezbeđivanja odgovarajućeg napretka izvesnih rasnih ili etničkih grupa, ne smatraju kao mere rasne diskriminacije, pod uslovom da nemaju za rezultat održanje različitih prava za razne rasne grupe i da se ne održavaju na snazi kad se postignu ciljevi zbog

⁷ „Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori“, br.7/1971

⁸ „Službeni list SFRJ“, br.31/67

kojih su ove mere bile preduzete (čl.1). Konvencija obavezuje države članice da preduzmu, ako okolnosti to zahtevaju, u socijalnoj, ekonomskoj, kulturnoj i ostalim oblastima, posebne i konkretne mere za odgovarajuće obezbeđivanje razvoja ili zaštite izvesnih rasnih grupa ili pojedinaca koji pripadaju ovim grupama radi garantovanja pod uslovima jednakosti, punog ostvarenja prava čoveka i osnovnih sloboda (čl.2). Države ugovornice se takođe obavezuju da zabrane i ukinu rasnu diskriminaciju i garantuju pravo na jednakost u pogledu uživanja, između ostalog, prava na obrazovanje i stručno osposobljavanje (čl.5).

Od posebnog značaja je **Konvencija UN o pravima deteta**⁹ koja pored ostalih prava, predviđa pravo deteta na obrazovanje, uključujući osnovno obrazovanje koje je obavezno i besplatno (čl.28). U oblasti obrazovanja, važno je pomenuti i **Konvenciju protiv diskriminacije u obrazovanju i vaspitanju**¹⁰ koja je usmerena na borbu protiv diskriminacije u obrazovanju i jednak pristup obrazovanju, kao i promovisanju jednakih mogućnosti i postupaka u obrazovanju usmerenom ka jačanju poštovanja ljudskih prava i temeljnih sloboda.

Pored međunarodnih ugovora zaključenih pod okriljem UN, značajni su i dokumenti zaključeni na nivou Saveta Evrope, kao što je, na prvom mestu, **Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda**¹¹, koja garantuje pravo na obrazovanje (čl.2 Protokola 1, odnosno Dodatnog protokola uz Konvenciju) i zabranu diskriminacije (čl.14 Konvencije i čl.1 Protokola 12 uz Konvenciju) i čija je primena, kroz praksu Evropskog suda za ljudska prava, značajno doprinela borbi protiv diskriminacije u obrazovanju Roma.

Revidirana Evropska socijalna povelja¹² u okviru prava dece i omladine na socijalnu, zakonsku i ekonomsku zaštitu (čl.17)

⁹ „Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori“, br.15/90 i „Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori“, br.4/96 i 2/97

¹⁰ Konvencija protiv diskriminacije u obrazovanju i vaspitanju, usvojena na 11. zasedanju Opšte konferencije UNESCO, 14.decembra 1960 godine, stupila na snagu 22.maja 1962. godine

¹¹ „Sl. list SCG – Međunarodni ugovori“, br.9/03, 5/05 i 7/05 – ispravka i „Sl. glasnik RS – Međunarodni ugovori“, br.12/2010

¹² Zakon o potvrđivanju revidirane Evropske socijalne povelje „Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori“, br.42/2009

predviđa da su strane ugovornice obavezne da preduzimaju odgovarajuće i neophodne mere koje imaju za cilj, između ostalog, da deca i omladina dobiju obrazovanje koje im je potrebno, kao i da obezbede deci i mladima besplatno osnovno i srednje obrazovanje, te da ohrabruju redovno pohađanje nastave.

Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina¹³ predviđa obavezu strana ugovornica da usvoje, gde je potrebno, odgovarajuće mere kako bi u svim oblastima ekonomskog, društvenog, političkog i kulturnog života obezbedile punu i stvarnu jednakost pripadnika nacionalne manjine i pripadnika većine, a u tom pogledu će se voditi računa o specifičnim uslovima pripadnika nacionalnih manjina. Ove mere se neće smatrati aktom diskriminacije (čl.4). Takođe, predviđena je i obaveza da se obezbedi jednaka mogućnost pristupa obrazovanju na svim nivoima za pripadnike nacionalnih manjina (čl.12).

3. ZAKONI

3.1. Zakoni od opšteg značaja

Pored seta zakona iz oblasti obrazovanja, postoji veliki broj zakona koji utemeljuje prava od značaja za proces integracije povratnika, posebno romske dece, u obrazovni sistem Srbije. Neki od važnijih odnose se na prava i slobode nacionalnih manjina, afirmativne mere i oblast zaštite od diskriminacije.

Važno je istaći da je **Zakonom o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina**¹⁴ Romima priznat status nacionalne manjine i utvrđena je obaveza organa vlasti da u skladu sa Ustavom i zakonom donose propise, pojedinačne pravne akte i da preduzimaju mere u cilju obezbeđenja pune i efektivne ravnopravnosti između pripadnika nacionalnih manjina i pripadnika većinske nacije, a naročito radi popravljivanja položaja lica koja pripadaju romskoj

¹³ Zakon o potvrđivanju Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina „Sl. list SRJ – Međunarodni ugovori“, br.6/98

¹⁴ „Sl. list SRJ“, br.11/2002, „Službeni list SCG“, br.1/2003 – Ustavna povelja i „Sl. glasnik RS“, br.72/2009 – dr. zakon, 97/2013 – odluka US i 47/2018

nacionalnoj manjini. (čl.4). Ovim Zakonom zabranjen je svaki oblik diskriminacije prema nacionalnim manjinama (čl.3). Propisano je i da pripadnici nacionalnih manjina imaju pravo na vaspitanje i obrazovanje na svom jeziku, odnosno govoru, u skladu sa zakonom, s tim da se za ostvarivanje ovog prava može propisati određeni minimalan broj učenika i da obrazovanje na jeziku nacionalne manjine ne isključuje obavezno učenje srpskog jezika (čl.13).

Zakonom o državnoj upravi¹⁵ propisane su afirmativne mere, odnosno obavezu organa državne uprave da se staraju, u skladu sa Ustavom, zakonima i drugim aktima o sprovođenju posebnih mera radi postizanja pune ravnopravnosti lica ili grupe lica koja su suštinski u nejednakom položaju sa ostalim građanima (čl.5a).

Od posebnog značaja je **Zakon o zabrani diskriminacije**¹⁶ koji posebno zabranjuje diskriminaciju dece (čl.22) i nacionalnih manjina (čl.24), kao i diskriminaciju u oblasti obrazovanja i stručnog osposobljavanja (čl.19), pa zakon propisuje da svako ima pravo na predškolsko, osnovno, srednje i visoko obrazovanje i stručno osposobljavanje pod jednakim uslovima, u skladu sa zakonom. Zabranjeno je licu ili grupi lica, na osnovu njihovog ličnog svojstva, otežati ili onemogućiti upis u vaspitno-obrazovnu ustanovu, ili isključiti iz ovih ustanova, otežati ili uskratiti mogućnost praćenja nastave i učešća u drugim vaspitnim, odnosno obrazovnim aktivnostima, razvrstavati učenike po ličnom svojstvu, zlostavljati ih i na drugi način neopravdano praviti razliku i nejednako postupiti prema njima.

3.2. Zakoni iz oblasti obrazovanja

Novi **Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja**¹⁷ koji je donet 2017. godine, propisano je da pravo na obrazovanje i vaspitanje pripada svakom licu, te da su državljani RS jednaki su u ostvarivanju ovog prava. Sistem obrazovanja i vaspitavanja

¹⁵ „Sl. glasnik RS“, br.79/05, 101/07, 95/2010, 99/2014, 47/2018 i 30/2018 – dr. zakon

¹⁶ „Sl. glasnik RS“, br.22/2009

¹⁷ „Sl. glasnik RS“, br.88/2017 i 27/2018 – dr. zakoni

zasniva se na *opštim principima* obrazovanja i vaspitanja (čl.7), sa ciljem da obezbedi jednakost i dostupnost ostvarivanja prava na obrazovanje i vaspitanje zasnovanom na socijalnoj pravdi i principu jednakih šansi bez diskriminacije, te poštovanje ljudskih prava i prava svakog deteta, učenika i odraslog i uvažavanje ljudskog dostojanstva. Proces obrazovanja i vaspitanja mora biti prilagođen uzrasnim i ličnim obrazovnim potrebama svakog deteta, učenika i odraslog. U ostvarivanju ovih principa, zakon ističe važnost saradnje sa porodicom, lokalnom zajednicom i širom društvenom sredinom, posebno u ostvarivanju kontinuiteta u obrazovanju da mogućnosti učenici iz osetljivih grupa imaju pristup svim nivoima obrazovanja. Posebno se ističe i posvećenost države smanjenju stope napuštanja sistema obrazovanja lica iz socijalno ugroženih kategorija stanovništva i podršci njihovom ponovnom uključenju u sistem, u skladu sa principima inkluzivnog i interkulturalnog obrazovanja i vaspitanja.

U segmentu *upotrebe jezika* (čl.5) koji je od posebnog značaja za prava Roma povratnika, zakon propisuje da se obrazovno-vaspitni rad ostvaruje na srpskom jeziku i ćiriličkom pismu, s tim da se za pripadnike nacionalne manjine ostvaruje na jeziku, odnosno govoru i pismu nacionalne manjine. Propisana je i mogućnost da se za pripadnike nacionalne manjine obrazovno-vaspitni rad može izvoditi i dvojezično (na jeziku i pismu nacionalne manjine i na srpskom jeziku), u skladu sa posebnim zakonom. Takođe, obrazovno-vaspitni rad može da se izvodi i na stranom jeziku, odnosno dvojezično na stranom jeziku i na srpskom jeziku ili dvojezično na stranom jeziku i na jeziku i pismu nacionalne manjine, u skladu sa ovim i posebnim zakonom. Ukoliko se obrazovanje stiče na jeziku nacionalne manjine, stranom jeziku ili dvojezično, učenje srpskog jezika je obavezno.

U pogledu *upisa učenika* u osnovnu školu (čl.18), predviđeno je da dete starije od sedam i po godina koje zbog bolesti ili drugih razloga nije upisano u prvi razred, može da se upiše u prvi ili odgovarajući razred na osnovu prethodne provere znanja, koju sprovodi tim sastavljen od nastavnika razredne nastave, pedagoga i psihologa škole uvažavajući standarde postignuća i ceneći najbolji interes deteta. Kada je u pitanju upis u srednju školu (čl.19), izuzetno, pojedina lica ili grupe lica iz osetljivih kategorija mogu

da se upišu pod povoljnijim uslovima radi postizanja pune ravnopravnosti u sticanju obrazovanja i vaspitanja, u skladu sa merilima i po postupku koji propiše ministar. Strani državljanin, lice bez državljanstva i tražilac državljanstva, upisuju se u odgovarajuću ustanovu i ostvaruju pravo na obrazovanje i vaspitanje pod istim uslovima i na način propisan zakonom za državljane Republike Srbije (čl.23), a ako su u pitanju prognana i raseljena lica, izbeglice i migranti, te deca i učenici koji su vraćeni u zemlju na osnovu sporazuma o readmisiji, koja ne poznaju jezik na kome se izvodi obrazovno-vaspitni rad ili pojedine programske sadržaje od značaja za nastavak obrazovanja i vaspitanja, ustanova organizuje učenje jezika, pripremu za nastavu i dopunsku nastavu, po posebnom uputstvu koje donosi ministar.

Osnovne i srednje škole pored predviđenog školskog programa, mogu da ostvaruju i *individualni obrazovni plan* za učenike i odrasle sa smetnjama u razvoju, te individualan program srpskog jezika, odnosno jezika nacionalne manjine za učenike koji ne poznaju jezik na kome se izvodi nastava (čl.56). Ako usled socijalne uskraćenosti, smetnji u razvoju, invaliditeta, teškoća u učenju, rizika od ranog napuštanja školovanja i drugih razloga postoji potreba za dodatnom podrškom, ustanova obezbeđuje otklanjanje fizičkih i komunikacijskih prepreka, prilagođavanje načina ostvarivanja školskog programa i izradu, donošenje i ostvarivanje individualnog obrazovnog plana (čl.76). Individualni obrazovni plan (IOP) ima za cilj optimalni razvoj učenika i ostvarivanje ishoda obrazovanja i vaspitanja, a kao poseban akt izrađuje ga tim za dodatnu podršku na osnovu prethodno ostvarenih, evidentiranih i vrednovanih mera individualizacije i izrađenog pedagoškog profila, a ostvaruje se nakon saglasnosti roditelja, odnosno drugog zakonskog zastupnika. IOP donosi pedagoški kolegijum ustanove na predlog tima za inkluzivno obrazovanje, odnosno tima za pružanje dodatne podrške učeniku u školi koji čini nastavnik razredne nastave, odnosno nastavnik predmetne nastave, odeljenski starešina, stručni saradnik, roditelj, odnosno drugi zakonski zastupnik, a u skladu sa potrebama učenika i pedagoški asistent, odnosno lični pratilac učenika, na predlog roditelja, odnosno drugog zakonskog zastupnika. Sprovođenje IOP-a prati Ministarstvo, u skladu sa zakonom, a bliže uputstvo za ostvarivanje IOP-a, njegovu primenu i vrednovanje donosi ministar.

Zakon predviđa i *interresornu komisiju* (čl.77), koja vrši procenu potreba učenika za dodatnom obrazovnom, zdravstvenom i socijalnom podrškom, koja se odnosi na prava i usluge koje obezbeđuju prevazilaženje fizičkih i socijalnih prepreka u cilju nesmetanog obavljanja svakodnevnih životnih aktivnosti od značaja za uključivanje u obrazovni proces, život u zajednici i napredovanje. Interresornu komisiju obrazuje organ jedinice lokalne samouprave nadležan za poslove društvenih delatnosti na osnovu sporazuma o saradnji između ustanova sistema obrazovanja, državne uprave i lokalne samouprave, socijalne zaštite i zdravlja. Interresorna komisija je prikuplja i obrađuje podatke o učeniku za koga je pokrenut postupak procene potrebe za pružanjem pomoći i evidenciju o toj zbirci podataka i izveštava lokalnu samoupravu o svom radu i predloženoj dodatnoj podršci dva puta godišnje. Pitanja kojima se uređuje procena potreba za pružanjem dodatne obrazovne, zdravstvene ili socijalne podrške detetu, učeniku i odraslom, sastav i način rada interresorne komisije, propisuju sporazumno ministar nadležan za poslove zdravlja, ministar nadležan za poslove socijalne politike i ministar nadležan za državnu upravu i lokalnu samoupravu i ministar.

Zakonom su predviđena i *prava deteta i učenika* (čl.79), koja između ostalih obuhvataju i pravo na kvalitetan obrazovno-vaspiti rad, uvažavanje ličnosti, zaštitu od diskriminacije, blagovremenu i potpunu informaciju o pitanjima od značaja za obrazovanje, zaštitu i pravično postupanje ustanove, kao i druga prava u oblasti obrazovanja.

Propisan je i rad *pedagoškog asistenta* (čl.136), koji pruža pomoć i dodatnu podršku grupi dece i učenika u ustanovi, u skladu sa njihovim potrebama i pomoć zaposlenima u unapređivanju njihovog rada, a bliže uslove za rad pedagoškog asistenta uređuje ministar.

Zakonom o osnovnom obrazovanju i vaspitanju¹⁸ propisano je da se osnovno obrazovanje i vaspitanje ostvaruje u skladu sa Ustavom, zakonom kojim se uređuju osnove sistema obrazovanja i

¹⁸ „Sl. glasnik RS“, br.55/2013, 101/2017 i 27/2018 – dr. zakon

vaspitanja, potvrđenim međunarodnim konvencijama, poveljama, sporazumima i ovim zakonom. Svako lice ima pravo na besplatno i kvalitetno osnovno obrazovanje i vaspitanje u javnoj školi, a osnovno obrazovanje i vaspitanje je obavezno. Osnovni zadatak škole je da omogući kvalitetno obrazovanje i vaspitanje za svako dete i učenika, pod jednakim uslovima, bez obzira gde se škola nalazi, a lica koja obavljaju obrazovno-vaspitni rad i druga lica zaposlena u školi naročito će promovisati jednakost među svim učenicima i aktivno se suprotstavljati svim vrstama diskriminacije i nasilja (čl.9).

Obrazovno-vaspitni rad ostvaruje se na srpskom jeziku, dok se za pripadnike nacionalne manjine ostvaruje i na jeziku i pismu nacionalne manjine, odnosno dvojezično, ako se prilikom upisa u prvi razred za to opredeli najmanje 15 učenika, ali i za manje od 15 učenika uz saglasnost nadležnog ministarstva (koje ministarstvo daje po pribavljenom mišljenju odgovarajućeg nacionalnog saveća nacionalne manjine). Kada se rad ostvaruje na jeziku i pismu nacionalne manjine, škola je u obavezi da za učenika organizuje nastavu srpskog jezika. Kada se obrazovno-vaspitni rad ostvaruje na srpskom jeziku, za učenika pripadnika nacionalne manjine organizuje se nastava jezika nacionalne manjine sa elementima nacionalne kulture kao izborni predmet (čl.12). Škola može da ostvaruje, između ostalog, i individualni program srpskog jezika, odnosno jezika nacionalne manjine za učenike koji ne poznaju jezik na kojem se izvodi nastava (čl.23).

Škola donosi *razvojni plan* koji sadrži i mere za unapređivanje dostupnosti odgovarajućih oblika podrške i razumnih prilagođavanja i kvaliteta obrazovanja i vaspitanja za decu i učenike kojima je potrebna dodatna podrška, kao i mere prevencije osipanja učenika (čl.26). *Školski program* sadrži, između ostalog, program dopunske i dodatne nastave, a individualni obrazovni planovi svih učenika koji se obrazuju po individualnom obrazovnom planu čine prilog školskog programa. U okviru školskog programa, za decu i učenike koji ne poznaju srpski jezik, škola može da realizuje i program za sticanje elementarnih znanja iz srpskog jezika (čl.27). Za učenike kojima je potrebna pomoć u savladavanju programa i učenju, škola organizuje dopunsku nastavu, a za učenike sa smetnjama u razvoju i invaliditetom, specifičnim teškoćama u učenju,

ili kojima je usled socijalne uskraćenosti i drugih razloga potrebna dodatna podrška, škola može da realizuje *individualnu nastavu kroz programe podrške* (čl. 32). Za pripadnike nacionalne manjine predmetna nastava može da se organizuje iz predmeta srpski jezik kao nematernji i izbornog programa *jezik nacionalne manjine sa elementima nacionalne kulture* od prvog razreda (čl.34).

Deca iz osetljivih društvenih grupa mogu da se *upišu* u školu bez dokaza o prebivalištu roditelja i potrebne dokumentacije, sa dostavljenim dokazom o zdravstvenom pregledu deteta. Ispitivanje deteta upisanog u školu vrši se na maternjem jeziku deteta ili angažovanjem prevodioca na predlog nacionalnog saveta nacionalne manjine. U postupku ispitivanja deteta, škola može da utvrdi potrebu za donošenjem individualnog obrazovnog plana ili potrebu za pružanjem dodatne podrške u obrazovanju. Ako dete starije od sedam i po godina zbog bolesti ili drugih razloga nije upisano u prvi razred, može da se upiše u prvi ili odgovarajući razred, na osnovu prethodne provere znanja, koju obavlja tim sastavljen od nastavnika razredne nastave, pedagoga i psihologa škole uvažavajući standarde postignuća i ceneći najbolji interes deteta (čl.55).

Zakon predviđa *dodatnu podršku u obrazovanju* pa se za učenika kome je zbog, između ostalog, socijalne uskraćenosti, teškoća u učenju, rizika od ranog napuštanja školovanja i drugih razloga ova podrška potreba, obezbeđuje otklanjanje fizičkih i komunikacijskih prepreka, prilagođavanje načina ostvarivanja školskog programa i izradu, donošenje i ostvarivanje individualnog obrazovnog plana. Za ostvarivanje dodatne podrške direktor škole, nastavnik, stručni saradnik, vaspitač, pedagoški asistent i roditelj, odnosno drugi zakonski zastupnik može da dobije posebnu stručnu pomoć u pogledu sprovođenja inkluzivnog obrazovanja (čl.64).

Državljanin Republike Srbije koji je u inostranstvu završio školu ili pojedine razrede škole ima pravo da zahteva *priznavanje stečenih stranih školskih isprava*, kao svedočanstva o stečenom osnovnom obrazovanju i vaspitanju ili pojedinom završenom razredu škole, kao i strani državljanin i lice bez državljanstva ako za to ima pravni interes. Priznavanjem se strana školska isprava izjednačava sa odgovarajućom javnom ispravom stečenom u RS

(čl.96). Zakon predviđa mogućnost da učenik koji je podneo zahtev za priznavanje strane školske isprave može da bude uslovno upisan u naredni razred, ukoliko postupak nije okončan do početka školske godine, u kom slučaju je škola dužna da učenika odmah uključi u odgovarajući razred (čl.98). Lice koje zahteva priznavanje strane školske isprave mora uz zahtev dostaviti original te isprave i prevod ovlašćenog prevodioca.

U skladu sa **Zakonom o srednjem obrazovanju i vaspitanju**¹⁹ obrazovanje se ostvaruje u skladu sa *ciljevima* kao što su poštovanje rase, nacionalne, kulturne, jezičke, verske, rodne, polne i uzrasne ravnopravnosti, tolerancije i uvažavanja različitosti (čl.2). U pogledu odredbi o jeziku (čl.5), zakon propisuje da se obrazovno-vaspitni rad ostvaruje na srpskom jeziku, dok se za pripadnike nacionalne manjine ostvaruje i na jeziku i pismu nacionalne manjine, odnosno dvojezično, ako se prilikom upisa u prvi razred za to opredeli najmanje 15 učenika, odnosno i za manje, uz saglasnost nadležnog ministarstva i po pribavljenom mišljenju nacionalnog saveta nacionalne manjine. Kada se obrazovno-vaspitni rad ostvaruje na jeziku i pismu nacionalne manjine, škola je u obavezi da za učenika organizuje nastavu srpskog jezika. Kada se obrazovno-vaspitni rad ostvaruje na srpskom jeziku, za učenika pripadnika nacionalne manjine organizuje se nastava jezika *nacionalne manjine sa elementima nacionalne kulture*.

Razvojni plan škole mora sadržati i mere za unapređivanje dostupnosti odgovarajućih oblika podrške i razumnih prilagođavanja i kvaliteta obrazovanja i vaspitanja za učenike kojima je potrebna dodatna podrška (čl.9). Za učenika kome je zbog smetnji u razvoju i invaliditeta, specifičnih teškoća u učenju, socijalne uskraćenosti i drugih razloga potrebna dodatna podrška, škola obezbeđuje otklanjanje fizičkih i komunikacijskih prepreka i zavisno od potreba, donosi i *individualni obrazovni plan*. Za ostvarivanje dodatne podrške direktor, nastavnik, stručni saradnik, vaspitač, pedagoški i andragoški asistent i roditelj, odnosno staratelj, može da dobije posebnu stručnu pomoć u pogledu sprovođenja inkluzivnog obrazovanja i vaspitanja, a radi ostvarivanja dodatne podrške

¹⁹ „Sl. glasnik RS“, br.55/2013, 101/2017 i 27/2018 – dr. zakon

u obrazovanju i vaspitanju, škola ostvaruje saradnju sa organima lokalne samouprave, kao i drugim organizacijama, ustanovama i institucijama na lokalnom i širem nivou (čl.12). Dopunsku nastavu škola ostvaruje sa učenicima koji imaju teškoće u savladavanju programa iz pojedinih predmeta (čl. 31).

Lice koje je završilo u inostranstvu osnovno obrazovanje i vaspitanje ili jedan od poslednja dva razreda osnovnog obrazovanja, može da se *upíše* u školu ako mu se prizna strana školska isprava (čl.33), a upisuje se preko broja određenog za upis učenika (član 38). Predviđeno je i da učenik sa specifičnim teškoćama u učenju ili jezičkim barijerama polaže opštu maturu u uslovima koji obezbeđuju prevazilaženje fizičkih i komunikacijskih prepreka, uz mogućnost da bude oslobođen polaganja dela maturalnog ispita iz predmeta za koje su mu tokom obrazovanja prilagođavani standardi postignuća, ili da taj deo polaže u skladu sa individualnim obrazovnim planom, o čemu donose odluku tim za inkluzivno obrazovanje i tim za pružanje dodatne podrške učenicima (čl.60).

U pogledu *priznavanja strane školske isprave*, zakon propisuje da državljanin RS koji je u inostranstvu završio srednje obrazovanje ili pojedini razred škole ima pravo da zahteva priznavanje stečene strane školske isprave, kao i strani državljanin i lice bez državljanstva ako za to ima pravni interes. Priznavanjem se strana školska isprava izjednačava sa odgovarajućom javnom ispravom stečenom u RS (čl.86). Ako se u postupku utvrdi da strani nastavni plan i program znatno odstupa od domaćeg sa kojim se upoređuje, priznavanje se uslovljava polaganjem određenih ispita, izradom određenih radova ili proverom znanja (čl.87). Lice o čijem se pravu na priznavanje strane školske isprave odlučuje može biti uslovno upisano u naredni razred ukoliko postupak nije okončan do isteka roka za upis učenika u školu (čl.88). Lice koje zahteva priznavanje strane školske isprave uz zahtev dostavlja original te isprave i prevod ovlašćenog prevodioca (čl.89).

4. PODZAKONSKI AKTI

Kada je u pitanju zaštita od diskriminacije u obrazovanju, **Pravilnikom o bližim kriterijumima za prepoznavanje oblika diskriminacije od strane zaposlenog, deteta, učenika ili trećeg lica u ustanovi obrazovanja i vaspitanja**²⁰ predviđeno je da diskriminacija u okviru ostvarivanja ishoda i standarda obrazovanja i vaspitanja postoji između ostalog, ako se za učenika ili grupu učenika usled njihovog ličnog svojstva očekuje da ne dostignu standarde i ishode obrazovanja i vaspitanja, već se kriterijumi prema njima neopravdano i unapred snižavaju; kao i ako se ne obezbeđuju uslovi koji bi omogućili svakom detetu, odnosno učeniku da bez obzira na lično svojstvo ostvari standarde i ishode obrazovanja i vaspitanja. Diskriminacija u ostvarivanju prava na osnovno i srednje obrazovanje postoji ako ustanova ne primenjuje propisane mere u cilju pružanja podrške pri upisivanju učenika iz osetljivih društvenih grupa, a naročito pripadnika nacionalnih manjina i posebno romske nacionalne manjine; ako pri upisu učenika traži dokumenta koja nisu predviđena ili kada nedostatak dokumenata koristi kao razlog za isključivanje dece i učenika; ili ako ne omogućujući korišćenje udžbenika na jeziku i pismu nacionalne manjine u skladu sa zakonom. Diskriminacija u oblasti upotrebe jezika postoji ako se neopravdano i suprotno zakonu pripadnicima nacionalnih manjina onemogućava obrazovno-vaspitni rad na materijem jeziku ili učenje srpskog jezika kao nematerijem. Segregacija je predviđena kao posebno težak slučaj diskriminacije.

Pravilnik o merilima i postupku upisa za upis učenika – pripadnika romske nacionalne manjine u srednje školu pod povoljnijim uslovima radi postizanja pune ravnopravnosti²¹ je prestao da važi donošenjem novog **Pravilnika o upisu učenika u srednju školu**²², koji uređuje između ostalog i upis učenika - pripadnika romske nacionalne manjine u školu pod povoljnijim uslovima radi postizanja pune ravnopravnosti.

²⁰ „Sl. glasnik RS“, br.22/16

²¹ „Sl. glasnik RS“, br.12/16

²² „Sl. glasnik RS“, br.23/18

Posebni oblici podrške regulisane su **Pravilnikom o dodatnoj obrazovnoj, zdravstvenoj i socijalnoj podršci detetu i učniku**²³ koji uređuje bliže uslove za procenu potreba za pružanjem dodatne obrazovne, zdravstvene ili socijalne podrške. Procena se mora zasnivati na celovitom i individualizovanom pristupu, zasnovanom na jednakim mogućnostima i sagledavanju potreba deteta i učenika, sa ciljem da se omogući društvena uključenost (čl.1), a dodatna podrška se obezbeđuje bez diskriminacije po bilo kom osnovu detetu iz društveno osetljivih grupa kome je usled socijalne uskraćenosti, smetnji u razvoju, invaliditeta, teškoća u učenju i drugih razloga potrebna dodatna podrška u obrazovanju, zdravstvenoj ili socijalnoj zaštiti (čl.2). Podrška podrazumeva mere neposredne dodatne podrške (između ostalih: individualni obrazovni plan koji podrazumeva prilagođavanje standarda postignuća iz jednog ili više predmeta; angažovanje pedagoškog asistenta u obrazovno-vaspitnom radu; prevazilaženje jezičke barijere kao podrška deci kojoj maternji jezik nije srpski) i posredne dodatne podrške (između ostalih: obezbeđivanje ishrane u školskim kuhinjama, besplatnih udžbenika; obezbeđivanje besplatne pravne pomoći preko nadležnih organa jedinice lokalne samouprave), (čl.4). Procena potreba deteta vrši se po zahtevu roditelja, odnosno staratelja i po službenoj dužnosti, a zahtev se upućuje Interresornoj komisiji.

Posebno regulisanje individualnog obrazovanog plana (IOP) regulisano je **Pravilnikom o bližim uputstvima za utvrđivanje prava na individualni obrazovni plan, njegovu primenu i vrednovanje**²⁴. Tako, pravo na IOP ima dete i učenik koji ima potrebu za dodatnom podrškom zbog teškoća u pristupanju, uključivanju, učestvovanju ili napredovanju, ako te teškoće utiču na ostvarivanje opštih ishoda obrazovanja i vaspitanja, a naročito ako dete, između ostalog, potiče odnosno živi u socijalno nestimulativnoj sredini ili iz drugih razloga ostvaruje pravo na podršku u obrazovanju (čl.2). IOP može da se donese za deo ili oblast u okviru nastavnog predmeta, jedan nastavni predmet, grupu predmeta ili za sve sadržaje, odnosno nastavne predmeta za razred koji učenik pohađa (čl.5),

²³ „Sl. glasnik RS“, br.63/2010

²⁴ „Sl. glasnik RS“, br.76/2010

predlog za utvrđivanje prava na IOP može da pokrene stručni tim za inkluzivno obrazovanje na osnovu procene potreba koju može da daje nastavnik, stručni saradnik ili roditelj učenika. IOP se može ostvarivati po prilagođenom ili izmenjenom programu (čl.7), a tim za pružanje dodatne podrške čine nastavnik razredne nastave, odnosno odeljenski starešina, predmetni nastavnik, stručni saradnik, roditelj ili staratelj deteta, a u skladu sa potrebama deteta i pedagoški asistent, odnosno stručnjak van škole, na predlog roditelja ili staratelja (čl.8).

1. REINTEGRACIJA POV RATNIKA U POSTUPKU READMISIJE

Sporazum o readmisiji lica koja nezakonito borave između Republike Srbije i EU²⁵ zaključen je i ratifikovan 2007. godine, a stupio je na snagu 1. januara 2008. godine. Na osnovu ovog sporazuma, kao i bilateralnih sporazuma o povratku svojih državljanina koje je Srbija zaključila sa određenim brojem država, usvojena je **Strategija za reintegraciju povratnika po osnovu Sporazuma o readmisiji**²⁶ kojom je definisan institucionalni okvir, mere, aktivnosti i glavni akteri za održivu integraciju povratnika. **Akcioni plan za primenu Strategije za reintegraciju povratnika** za period 2009-2010. usvojen je u aprilu 2009. godine, a Akcioni plan za 2011 i 2012. godinu usvojen je u septembru 2011. godine²⁷.

U skladu sa **Strategijom za reintegraciju povratnika**, aktivna integracija povratnika podrazumeva delotvornu politiku države sa ciljem integracije povratnika na efikasan, efektivan, održiv i dalekosežan način u društvo, uz puno uvažavanje njihovih prava, kao i aktivne uključenosti povratnika u proces razrade i implementacije strategija, programa i mera putem kojih će se ta integracija omogućiti, kao i osnaživanje sopstvenih kapaciteta tokom ovog procesa. Strategija konstatuje problem neinformisanosti povratnika o pravima i obavezama, te naglašava da veliki broj povratnika čine nacionalne manjine, naročito Romi. Stoga se ističe posebna posvećenost obezbeđivanju zaštite ljudskih i manjinskih prava u svim oblastima, pa i u oblasti obrazovanja.

Kako se romska nacionalna manjina susreće sa siromaštvom, diskriminacijom i otežano ostvaruje prava u svim oblastima (lična dokumenta, stanovanje, socijalna i zdravstvena zaštita, obrazovanje,

²⁵ „Sl. glasnik RS“, br.103/2007

²⁶ „Sl. glasnik RS“, br.15/09

²⁷ „Sl. glasnik RS“, br.74/2011

zapošljavanje), Strategija ih identifikuje kao grupu izloženu posebnom riziku u procesu povratka. Strategija konstatuje da nadležni organi vlasti nisu u dovoljnoj meri upoznati sa procesom readmisijske i organizovani da se uključe u proces integracije povratnika kako bi im se obezbedilo pravovremeno informisanje o njihovim pravima i obavezama, kao i socijalna, ekonomska i pravna podrška, a kao poseban problem Strategija ističe obezbeđivanje ličnih dokumenata.

U oblasti obrazovanja Strategija za integraciju povratnika izdvaja dva osnovna problema – nepoznavanje jezika i nostrifikaciju dokumenta potrebnih za upis u škole, a imajući u vidu da su deca povratnici u najvećem broju slučajeva rođena u inostranstvu ili su tamo provela duži vremenski period, nepoznavanje ili nedovoljno poznavanje srpskog jezika javlja se kao problem. Problemi koji se uočavaju su nepostojanje programa za učenje srpskog jezika pred polazak u školu ili u prvoj godini nakon povratka, kao ni programa za dodatno učenje srpskog jezika ili nastavak učenja jezika zemalja iz kojih su povratnici došli. Drugi problem na koji se ukazuje je nedostatak ličnih dokumenata koji otežava uključivanje u obrazovni sistem, na koji se često nadovezuje problem nostrifikacije diploma odnosno školskih isprava, koji se prvenstveno odnose na troškove nostrifikacije (takse, prevod diploma i svedočanstava od strane sudskog prevodioca).

Strategija reintegracije povratnika kao opšti cilj postavlja održivu integraciju povratnika u zajednicu uz puno poštovanje socijalne i kulturne različitosti. Specifični ciljevi su uspostavljanje institucionalnog okvira i koordinacije aktivnosti; razvijen i primenjen program prihvata povratnika i program interventne podrške kao i mehanizam za reintegraciju (stvaranje uslova i obezbeđivanje podrške za jačanje kapaciteta lokalne samouprave za uključivanje povratnika u obrazovni sistem i sferu rada što uključuje sprovođenje programa za učenje srpskog jezika i usklađivanje sistema nostrifikacije diploma, uz iznalaženje mogućnosti da se povratnici izuzmu od plaćanja taksi).

Predviđen je *Savet za reintegraciju povratnika* kao multidisciplinarno telo koje predlaže mere i aktivnosti usmerene ka prijemu povratnika, pomaže u identifikovanju i primeni mera lokalnih

samouprava prilikom pružanja pomoći povratnicima i nadgleda proces primene predviđenih mera. *Tim za primenu Strategije* je profesionalno i koordinaciono telo koje treba da osigura uspešnu primenu strateških ciljeva propisanih u Strategiji za reintegraciju povratnika, članovi tima su predstavnici svih relevantnih ministarstava i drugih tela i organizacija. Oba tela formirana su 2008. godine. Predviđeno je i da Komesarijat za izbeglice i migracije Republike Srbije ima glavnu ulogu u sprovođenju Strategije, da koordinira i organizuje primaran i hitan prijem povratnika, i stvara uslove za uspešnu reintegraciju povratnika na osnovu Sporazuma o readmisiji, te saraduje sa lokalnim samoupravama; učestvuje u obaveštavanju povratnika, javnosti, lokalnih i međunarodnih organizacija, kreira bazu podataka, organizuje treninge za relevantne aktere koji rade sa ovom specifičnom grupom ljudi; pored toga je zadužen i za sprovođenje svih planiranih aktivnosti i za nadgledanje ovog procesa iz operativnog ugla.

2. OBRAZOVANJE, ZABRANA DISKRIMINACIJE I SOCIJALNO UKLJUČIVANJE

Strategija za unapređenje položaja Roma Vlade RS²⁸ kao posebnu oblast ističe obrazovanje i ukazuje na probleme kao što su jezička barijera, upućivanje romske dece u specijalne škole, te različite oblike diskriminacije, a njena primena je istekla 2015. godine.

Strategija razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020. godine²⁹ posebno ističe kao ciljeve kvalitet obrazovanja, te obuhvat stanovništva na svim nivoima obrazovanja i naročito ukazuje na nizak obuhvat romske dece predškolskim vaspitanjem i obrazovanjem. **Akcionim planom za sprovođenje Strategije razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020. godine³⁰** kao jedan od ciljeva u okviru osnovnog obrazovanja navedeno je smanjenje stope osipanja učenika u toku

²⁸ „Sl. glasnik RS“, br.27/09

²⁹ „Sl. glasnik RS“, br.107/12

³⁰ Dostupno na http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/08/Akcion_i_plan.pdf

osnovnog obrazovanja, sa očekivanim ishodom koji podrazumeva javno dostupne izveštaje o napuštanju osnovne škole, utvrđene faktore osipanja učenika po kategorijama učenika za svaku opštinu, smanjen broj dece koja ne završavaju osnovnu školu, veću pravičnost u obuhvatu dece osnovnim obrazovanjem; a za srednju školu takođe smanjenje stope ranog napuštanja obrazovanja, sa ciljem smanjenja stope ranog napuštanja obrazovanja i utvrđenim faktorima osipanja po kategorijama za svaku opštinu.

Strategija prevencije i zaštite od diskriminacije³¹ predstavlja prvi državni strateški dokument posvećen borbi protiv diskriminacije, koji predviđa sistem mera i instrumenata javne politike usmerenih na sprečavanje, odnosno smanjenje svih oblika i posebnih slučajeva diskriminacije, posebno prema određenim licima, odnosno grupama lica s obzirom na njihovo lično svojstvo. U oktobru 2014. godine Vlada RS usvojila je **Akcioni plan za primenu strategije prevencije i zaštite od diskriminacije 2014-2018. godine**³². U oblasti obrazovanja, cilj je značajno smanjenje i eliminisanje slučajeva diskriminacije u sistemu obrazovanja i sprovedena edukacija zaposlenih u javnom sektoru, uz predviđeno pripremanje i usvajanje podzakonskih akata koji bi bliže uredili primenu afirmativnih mera za upis učenika iz posebno osetljivih grupa i obezbedili efikasnu primenu, unapređivanje pravednosti sistema obrazovanja i uspostavljanje mera podrške za obrazovanje osetljivih društvenih grupa.

Strategija za socijalno uključivanje Roma i Romkinja u RS za period od 2016. do 2025. godine³³ usvojena je 2016. godine, a tokom 2017. godine donet je i **Akcioni plan za sprovođenje strategije**³⁴ za period 2017. do 2018. godine. Strategija se ne bavi readmisijom kao posebnim segmentom, s tim što se konstatuje da su u

³¹ „Sl. glasnik RS“, br.60/2013

³² Dostupno na

http://www.ljudskaprava.gov.rs/sites/default/files/dokument_file/akcioni_plan_-_srpski.pdf

³³ „Sl. glasnik RS“, br.26/2016

³⁴ Dostupno na

http://www.ljudskaprava.gov.rs/sites/default/files/dokument_file/akcioni_plan_za_primenu_strategije_za_socijalno_ukljufivanje_roma_i_romkinja_u_rs_2016-2025_za_period_od_2017_do_2018._godine.pdf

proteklom periodu postignuti određeni rezultati u vezi sa trajnim unapređenjem položaja Roma i Romkinja. Tako se navodi da je izmenama Zakona o vanparničnom postupku omogućen naknadni upis činjenice rođenja lica koja nisu upisana u matičnu knjigu rođenih i propisan je postupak za ostvarivanje tog prava; povećan je obuhvat romske dece u osnovnom obrazovanju i ustanovljene su afirmativne mere prilikom upisa učenika i studenata romske nacionalnosti u srednje škole i na fakultete; a poboljšan je pristup ostvarivanja pojedinih prava zbog uvođenja predstavnika Roma i Romkinja u proces ostvarivanja javnih politika. Uprkos tome, glavne prepreke za socijalno-ekonomsku integraciju Roma i Romkinja nisu otklonjene i nije stvoren potpun normativni osnov za sprovođenje dugoročnih mera smanjivanja siromaštva i ostvarivanja suštinske jednakosti građana i građanki romske nacionalnosti, što su bili ciljevi prethodne Strategije za unapređivanje položaja Roma 2009–2015.

Upravo zbog toga osnovni razlog za donošenje nove Strategije je stvaranje uslova za njihovu socijalnu uključenost – smanjenje siromaštva i suzbijanje diskriminacije Roma i Romkinja, odnosno stvaranje uslova za pun pristup ostvarivanju ljudskih prava lica romske nacionalnosti. Strategija ističe da pored toga što spada u osnovna ljudska prava, obrazovanje predstavlja neophodan preduslov za ostvarivanje mnogih drugih ljudskih prava. Opšti cilj Strategije je poboljšanje socijalno-ekonomskog položaja romske nacionalne manjine, uz puno uvažavanje manjinskih prava, a u oblasti obrazovanja, posebni ciljevi su puna uključenost dece u obrazovanje.

Konstatuje se niži obuhvat i niža stopa završavanja u osnovnom i srednjem obrazovanju, a pored toga što su pedagoški asistenti najznačajnija mera podrške romskoj deci u obrazovanju, njihov status i dalje nije jasno definisan. Stoga je potrebno razviti procedure praćenja napredovanja dece i obučiti stručnjake za njihovu primenu. U osnovi neadekvatnog korišćenja mera individualizacije individualnih obrazovnih programa (IOP) nalaze se i negativni stereotipi prema deci iz romske zajednice, ali i činjenica da nastavni kadar nije pripremljen za individualizovan rad i inkluzivni pristup. Planirane mere stoga podrazumevaju unapređivanje

mera individualizacije nastave, kao i oblika obrazovne podrške za romsku decu koja se vraćanju u RS prema ugovoru o readmisiji.

Važno je pomenuti i Akcioni plan za ostvarivanje prava nacionalnih manjina³⁵ koji čini sastavni deo izveštavanja o sprovođenju Akcionog plana za pregovaračko poglavlje 23, i koji u okviru oblasti VI Obrazovanje, konstatuje da je dostupnost udžbenika na jezicima nacionalnih manjina prepreka pristupu obrazovanja na jezicima nacionalnih manjina, a kao osnovni problem ističe nedovoljnu implementaciju propisa. Cilj je unapređivanje položaja i podsticanje ostvarenja prava pripadnika manjinskih zajednica u sferi obrazovanja.

³⁵ Dostupno na <http://www.ljudskaprava.gov.rs/sh/node/21793>

Uprkos značajnim unapređenjima preduzetim kako na zakonodavnom tako i na institucionalnom nivou, integracija i uključivanje u obrazovni sistem ostaje jedna od glavnih prepreka na putu pune integracije Roma povratnika u društvo, pa samim tim i u obrazovni sistem, što značajno utiče na njihov položaj i odražava se i na opšti položaj pripadnika romske nacionalne manjine u društvu. Među osnovnim problemima na koje ukazuju brojni izveštaji u ovoj oblasti ističu su potreba za unapređivanjem pravnog okvira kao i nedostatak pune implementacije postojećih normi.

1. IZVEŠTAJI MEĐUNARODNIH TELA

Na nedostatke u primeni postojećeg pravnog i strateškog okvira ukazuje se u **Zaključnim zapažanjima Komiteta za ljudska prava UN u vezi sa Trećim periodičnim izveštajem o primeni Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima iz 2017. godine**³⁶. U segmentu socijalne uključenosti Roma, Komitet izražava zabrinutost zbog činjenice da su, uprkos značajnim koracima koje je država preduzela, pripadnici Romske zajednice i dalje izloženi diskriminaciji i socijalnoj isključenosti, te da se interno raseljeni Romi i dalje suočavaju sa problemima registracije i otežane integracije u društvo, sa preporukom da se povećaju naporu kako bi se istaknuti problemi rešili i sproveda dosledna implementacija Strategije za socijalno uključivanje Roma.

U oblasti diskriminacije i pristupa obrazovanju, u **Izveštaju Evropske komisije protiv rasizma i netolerancije (ECRI) iz 2017. godine**³⁷ u segmentu zaštite od diskriminacije Roma, konstatovan je napredak u periodu od 2010. godine, posebno u pogledu strateškog okvira, te konkretnih koraka preduzetih za upis Roma u matične

³⁶ Zaključna zapažanja UN Komiteta za ljudska prava od 10. aprila 2017. godine, CCPR/C/SRB/CO/3

³⁷ Konačni izveštaj ECRI o Srbiji usvojen u martu 2017. godine, Komitet Ministara Saveta Evrope, SM(2017)41-ad2

knjige i izdavanja ličnih isprava, kao i utvrđivanja dobre prakse za povećanje broja romske dece upisane u školu. Uprkos tome, Komisija je utvrdila nedostatke u pogledu implementacije strategija i akcionih planova, uz podatke da je samo 6% romske dece upisano u predškolske ustanove, samo 46% ih završi osnovnu školu, a samo 13% srednju školu. U tom smislu Izveštaj daje preporuke koje se odnose na jasnu poddelu odgovornosti i izdvajanje finansijskih sredstava i ljudskih resursa za sprovođenje Strategije za socijalno uključivanje Roma i Romkinja, povećanje broja dece koja završe obrazovanje, kao i prikupljanje pokazatelja i intenziviranje prikupljanja podataka o postupku integracije i ostvarivanja ravnopravnosti.

Izveštaj Evropske Komisije o napretku Srbije iz 2018. godine³⁸ ističe da su Romi i dalje ranjiva grupa koja je najviše izložena diskriminaciji. Izveštaj ukazuje da je uprkos unapređenom pravnom okviru, neophodno omogućiti efikasnu implementaciju istog, te unaprediti prava ranjivih grupa koje se suočavaju sa diskriminacijom, dati veći prioritet pravima deteta, razviti adekvatan pristup zaštiti nacionalnih manjina kroz implementaciju akcionog plana za nacionalne manjine, kao i obezbediti efikasnu implementaciju i monitoring strategije i akcionog plana za inkluziju Roma. U pogledu prava dece, izveštaj posebno skreće pažnju na nedostatak adekvatne obrade statističkih podataka, naročito kada su pitanju romska deca. Zabeležen je napredak u oblasti obrazovanja, posebno u pogledu pripreme i publikacije knjiga na jeziku manjina, iako te pripreme za srednje škole još uvek nisu počele. Kao pozitivan korak Izveštaj ističe donošenje Strategije za socijalnu inkluziju Roma 2016-2025 i pratećeg Akcionog plana, kao i činjenicu da, generalno gledano, postoji dobrobit romskih učenika od afirmativnih akcija. Uprkos tome i dalje postoje prepreke i nedostatak adekvatne podrške u obrazovanju, posebno imajući u vidu da je stopa odustajanja i dalje visoka, naročito za devojčice, te da samo 14% mladih Roma završi srednje obrazovanje, što je jedna od najnižih stopa na Zapadnom Balkanu. Ukazuje se i na dalje postojanje problema segregacije u obrazovanju.

³⁸ „Serbia 2018 Report“, European Commission, SWD(2018)152 final, Strasbourg, 17.4.2018

2. NACIONALNI IZVEŠTAJI I ANALIZE STANJA

Na nedostatke u sistemu integracije povratnika ukazivao je i Zaštitnik građana Republike Srbije u svojim izveštajima, najpre u posebnom **Izveštaju Zaštitnika građana o sprovođenju Strategije za unapređenje položaja Roma sa preporukama iz 2013. godine**³⁹, gde se ističe da su mere usvojene Strategijom samo delimično doprinele uspostavljanju normativnog osnova za otklanjanje posledica dugotrajnog nepovoljnog društvenog položaja Roma i da postignutim rezultatima nisu otklonjene prepreke za socijalno-ekonomsku integraciju. U oblasti obrazovanja nije ostvareno puno uključivanje Romske dece u obrazovni sistem niti obezbeđen kontinuitet u obrazovanju, konstatovano je da ne postoji evidencija o broju učenika romske nacionalnosti i sistem praćenja njihovog uspeha, da nisu ustanovljeni kriterijumi o broju i radu asistenata za podršku u obrazovanju romskih učenika, sa zaključkom da podrška inkluzivnom obrazovanju nije ostvarena u meri koja obezbeđuje puno uključivanje romskih učenika. Istaknuti si i problemu u procesu reintegracije povratnika po osnovu ugovora o readmisiji, kao što su nedostatak pripremnih programa i afirmativnih mera i troškovi prevođenja i overavanja dokumenata, sa preporukom da se utvrde kriterijumi za broj asistenata za podršku i njihov radno pravni status, mere podrške porodicama i mere za podršku inkluzivnom obrazovanju.

U **Redovnom godišnjem izveštaju Zaštitnika građana za 2016. godinu**⁴⁰ navodi se da se i dalje među posebno ranjivim grupama nalaze pripadnici nacionalnih manjina, pre svega Romi. Izveštaj ukazuje na nedostatak mehanizama preventivnog i pravovremenog postupanja nadležnih organa u cilju segregacije u školama kao oblika diskriminacije na nacionalnoj osnovi, iako podaci govore o tome da se povećava broj škola i odeljenja samo sa učenicima romske nacionalnosti; nedostatak podzakonskih akata za uređivanje uslova ostvarivanja dvojezične nastave, kao i novih

³⁹ Dostupno na

<https://www.ombudsman.rs/index.php/izvestaji/posebni-izvestaji/3115-2013-12-10-13-06-11>

⁴⁰ Dostupno na <https://www.ombudsman.rs/index.php/izvestaji/godisnji-izvestaji>

standarda postignuća u nastavi srpskog jezika kao nematernjeg, kada se nastava organizuje na jeziku nacionalne manjine.

U **Redovnom godišnjem izveštaju Zaštitnika građana za 2017. godinu**⁴¹ pripadnici romske nacionalne manjine i dalje su označeni kao jedna od najranjivijih grupa, a Izveštaj ukazuje da je nivo integracije pripadnika nacionalnih manjina i dalje daleko od zadovoljavajućeg. Poseban problem predstavlja prekoračenje rokova za unapređenje pravnih propisa predviđenih Akcionim planom, kao i nerešeni problemi vezani za Strategiju za socijalno uključivanje Roma i Romkinja. U oblasti obrazovanja preporučene su izmene podzakonskih akata kako bi se obezbedio odgovarajući broj stručnih saradnika usklađen sa potrebama učenika, posebno u sprovođenju inkluzije i dodatne podrške u obrazovanju.

Preporuke koje su date u **Redovnom godišnjem izveštaju Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2017. godinu**⁴² između ostalog se odnose i na obezbeđivanje veće dostupnosti osnovnoškolskog i srednješkolskog obrazovanja za decu iz osetljivih društvenih grupa, a naročito preduzimanjem afirmativnih mera usmerenoj prema romskoj deci sa ciljem povećanja broja upisane dece i smanjenja osipanja iz obrazovnog sistema. Pored toga, posebno se ističe da je neophodno preduzeti mere kojima će se obezbediti angažovanje pedagoškog asistenta za učenike kojima je potrebna dodatna podrška u obrazovanju, posebno u što kraćem roku propisati bliže uslove za rad pedagoških asistenata.

Drugi nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji⁴³ ukazuje takođe na značajne probleme u pogledu pravednosti obrazovanja, pa je i dalje značajan broj dece iz marginalizovanih grupa koji ne upisuje ili napušta obrazovanje.

⁴¹ Dostupno na <https://www.ombudsman.rs/index.php/izvestaji/godisnji-izvestaji>

⁴² Dostupno na <http://ravnopravnost.gov.rs/izvestaji/>

⁴³ Dostupno na

<http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2014/11/Drugi-nacionalni-izvestaj-o-socijalnom-ukljucivanju-i-smanjenju-siromastva-final.pdf>

Analiza primene afirmativnih mera u oblasti obrazovanja Roma i Romkinja⁴⁴ ukazuje na opšte probleme romskih učenika, koji zbog nemaštine prekidaju školovanje, a tokom osnovnog i srednjeg obrazovanja često se nalaze u školama za obrazovanje odraslih, kao i na činjenicu da je stopa upisa romske dece u specijalne škole 36 puta veća nego kod ostalih. Takođe, ovi učenici u škole za učenike u smetnjama u razvoju dospevaju iz različitih neopravdanih razloga, od nepoznavanja srpskog jezika do diskriminatorskih procedura školskih vlasti. Uprkos unapređivanju zakonskog okvira i donošenja strategija u ovoj oblasti, konstatuje se neusklađenost pojedinih mera i nedostatak koordinacije nadležnih institucija u praktičnoj primeni zakonskih odredbi. Problem je identifikovan i na nivou procene uspešnosti sprovedenih mera, pa nedostaje usklađenost i sistematizacija podataka, regulisanje statusa pedagoških asistenata, donošenja podzakonskih akata koji bi omogućili primenu afirmativnih mera, prepoznavanje diskriminacije i sprečavanje segregacije. Stoga postoji potreba za daljim razvijanjem programa stipendiranja i mentorstva, uspostavljanjem sistema monitoringa i evaluacije i razvijanjem sistemskog modela podrške za decu i učenike povratnike. Preduzete mere afirmativne akcije, posebno u pogledu osnovno školskog obrazovanja, teško je proceniti zbog nedostataka pouzdanih podataka. Pojedina zakonska rešenja, kao što je IOP, ne nalaze odgovarajuću primenu u praksi - izrada pedagoškog profila je prethodila IOP-u u malom broju škola, pravo uje tvrđeno za mali broj učenika, postoji nezainteresovanost nastavnika te diskriminatorna primena IOP-a u određenom broju škola koji se primenjuje po automatizmu (na svakog romskog učenika). U pogledu pedagoških asistenata, sistematizovani rezultati različitih istraživanja koje ova analiza daje, ukazuju na pozitivne efekte asistenata na postignuća romskih učenika, ali i na probleme u pogledu samog položaja asistenata, kao i kontinuirani problem nedovoljne informisanosti učenika i roditelja, ali i nastavnika o pravima.

⁴⁴ „Analiza primene afirmativnih mera u oblasti obrazovanja Roma i Romkinja“, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlada Republike Srbije, 2016

Kao što je istaknuto u Strategiji za socijalno uključivanje Roma i Romkinja u Republici Srbiji od 2016. do 2025. godine, romska populacija je i dalje pogođena siromaštvom i socijalnom isključenošću, kao i diskriminacijom u oblasti zapošljavanja, obrazovanja i stanovanja, pa je očigledno da glavne prepreke za socijalno-ekonomsku integraciju Roma i Romkinja nisu otklonjene. Imajući u vidu posebno osetljiv položaj Roma povratnika i značaj ostvarivanja njihove uključenosti u društvo, pa samim tim i u sistem obrazovanja, nesporna je obaveza i odgovornost svih relevantnih aktera u državi za preduzimanje daljih aktivnosti kako bi se povratnicima obezbedili uslovi za pun pristup ostvarivanju ljudskih prava. Ovo se može postići samo dodatnim unapređivanjem pravnog i strateškog, kao i naporima da se obezbedi dosledna i efikasna implementacija postojećeg pravnog okvira i unapredi rad i saradnja svih nadležnih organa i tela. Efektivan pristup pravu na obrazovanje i integracija u obrazovni sistem osnovnih i srednjih škola ne samo da predstavlja osnovno ljudsko pravo, već je i neophodan preduslov za ostvarivanje mnogih drugih ljudskih i manjinskih prava.

Kako veliki deo povratnika čine pripadnici romske nacionalne manjine, svakako da je preduslov za ostvarivanje pune integracije u obrazovni sistem u Srbiji rešavanje opštih problema sa kojima se ova pripadnici romske nacionalne manjine suočavaju. To se odnosi na siromaštvo, diskriminaciju u brojnim segmentima uključivanja u društvo, probleme sa ličnim dokumentima, kao i nizak nivo ostvarenih prava u oblasti stanovanja, zapošljavanja, socijalne i zdravstvene zaštite, pa i obrazovanja. Nesporno je da su problemi u oblasti obrazovanja vezani sa osnovnim problemima koji se tiču položaja Roma u društvu i problemima sa kojima se suočavaju. Stoga cilj u ovoj oblasti mora biti dostupnost kvalitetnog obrazovanja i kontinuitet u školovanju, razvoj tolerancije i negovanje kulturnog identiteta.

Iako je došlo do značajnih pomaka na zakonodavnom i institucionalnom nivou, postupak integracije i uključivanja Roma po-

vratnika u obrazovni sistem ostaje i dalje daleko od zacrtanih ciljeva. Prepreke u postupku integracije u obrazovni sistem osnovnih i srednjih škola su brojne i zahtevaju dalje unapređivanje pravnog okvira kao i doslednu implementaciju postojećih normi, kako bi se prevazišli problemi kao što su diskriminacija u školama, poteškoće u pribavljanju potrebnih dokumenata za upis u osnovne i srednje škole, jezičke barijere za decu povratnike, kao i nedostatak adekvatne individualizacije mera dodatne podrške u obrazovanju.

Jedna od osnovnih prepreka u ovom procesu svakako predstavlja nedostatak adekvatnih i sistematizovanih podataka o uključenosti Roma povratnika u obrazovni sistem. To ukazuje na potrebu unapređivanja sistema prikupljanja i obrade podataka, kao i na potrebu unapređivanja procesa monitoringa i evaluacije - podaci nadležnih organa i institucija nisu dovoljno usaglašeni, kao ni postupak procene mera koje su do sada preduzete, što ukazuje i na nedostatak koordiniranje saradnje. Očigledno je da je za pravilno sagledavanje problema u oblasti integracije povratnika u obrazovni sistem Srbije neophodno najpre prevazići ovaj problem, kao važnu na putu smanjenja nejednakosti u obrazovnom sistemu. Kao što je isticano, ovaj problem predstavlja posledicu jednog opštijeg problema koji se odnosi na praćenje stanja u obrazovanju odnosno nedostatak podataka o osetljivim grupama, gde svakako spadaju učenici romske nacionalnosti i povratnici kao i neusklađenost podataka nadležnih organa⁴⁵. Iako se na ovom planu ulažu određeni naponi, poput Baze podataka za praćenje mera za inkluziju roma Republičkog zavoda za statistiku⁴⁶, očigledno je da su nužni dalji koraci ka uklanjanju ove barijere u preduzimanju adekvatnih mera za unapređivanje procesa integracije. Bez adekvatnih podataka nije moguće oceniti uspešnost do sada sprovedenih mera, proceniti realne dimenzije problema, niti preduzeti dalje odgovarajuće korake u unapređivanju normativnog i institucionalnog okvira.

Iako se može konstatovati da je zakonska regulativa je u značajnoj meri unapređena, još uvek postoji problem neblagovremenog donošenja podzakonskih akata u ovoj oblasti, a veliki broj

⁴⁵ „Praćenje socijalne uključenosti u Republici Srbiji“, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije, 2017., str.37

⁴⁶ Dostupno na <http://www.inkluzijaroma.stat.gov.rs/sr>

odredbi koje su sadržane u različitim zakonima, podzakonskim aktima odnosno strateškim dokumentima otežava informisanje o pravima i obavezama ne samo povratnika, već i nastavnog osoblja. Bez adekvatnih informacija povratnici nisu u mogućnosti da preduzmu sve korake neophodne radi ostvarivanja njihovih prava u procesu uključivanja u obrazovni sistem, pored već postojećih prepreka sa kojima se suočavaju kao što su jezička barijera i prikupljanje potrebne dokumentacije za upis u škole. Sa druge strane, neinformisanost zaposlenih u osnovnim i srednjim školama dodatno produbljuje postojeće probleme u nedoslednoj implementaciji postojećih zakona i podzakonskih akata, odnosno rešenja koja u značajnoj meri mogu unaprediti položaj dece i učenika iz povratničke populacije.

Pored nedovoljne informisanosti, praksa ukazuje i na brojne druge probleme, od kojih su neki već pomenuti, kao što su jezička barijera i troškovi prevođenja potrebnih dokumenata. Prepreke postoje i u oblasti primene individualnog obrazovnog plana koji se ne primenjuje adekvatno i gde u velikom broju slučajeva često nedostaje individualizacija, što ukazuje i na potrebu dodatne edukacije nastavnika. Kao jedna od prepreka javlja se i neadekvatno regulisan položaj pedagoških asistenata koji su od velikog značaja za uspešan proces integracije dece povratnika u osnovne i srednje škole. Stoga je neophodno preduzeti dalje mere na ovom planu, kao i u aspektu usklađivanja mera i unapređivanja koordinacije nadležnih institucija u praktičnoj primeni zakonskih odredbi.

Imajući u vidu da Strategija za reintegraciju povratnika identifikuje romsku populaciju kao grupu izloženu posebnom riziku u procesu povratka, nesporna je obaveza države da obezbedi efikasnu zaštitu njihovih ljudskih i manjinskih prava u svim oblastima, uključujući oblast obrazovanja. Ako se ima u vidu opšti cilj ove Strategije - održiva integracija povratnika u zajednicu uz puno poštovanje socijalne i kulturne različitosti, nesporno je da su neophodni dalji naponi usmereni ka daljem unapređivanju pravnog, strateškog i institucionalnog okvira, kako bi se uspostavio zaista delotvoran i funkcionalnog mehanizam za reintegraciju i uključivanje povratnika u obrazovni sistem osnovnih i srednjih škola u Srbiji.

IZVORI

Ustav i međunarodni dokumenti

- Ustav Republike Srbije, „Službeni glasnik RS“ br. 98/2006
- Sporazum o readmisiji lica koja nezakonito borave između Republike Srbije i Evropske Unije, „Sl. glasnik RS“, br.103/2007
- Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (1948)
- Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966), „Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori“, br.7/1971
- Međunarodna Konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije, „Službeni list SFRJ“, br.31/67
- Konvencija UN o pravima deteta, „Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori“, br.15/90 i „Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori“, br.4/96 i 2/97
- Konvencija protiv diskriminacije u obrazovanju i vaspitanju, usvojena na 11. zasedanju Opšte konferencije UNESCO, 14.decembra 1960 godine, stupila na snagu 22.maja 1962. godine
- Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, „Sl. list SCG – Međunarodni ugovori“, br.9/03, 5/05 i 7/05 – ispravka i „Sl. glasnik RS – Međunarodni ugovori“, br.12/2010
- Zakon o potvrđivanju revidirane Evropske socijalne povelje „Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori“, br.42/2009
- Zakon o potvrđivanju Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina „Sl. list SRJ – Međunarodni ugovori“, br.6/98

ZAKONI I PODZAKONSKI AKTI

- Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, „Sl. list SRJ“, br.11/2002, „Službeni list SCG“, br.1/2003 – Ustavna povelja i „Sl. glasnik RS“, br.72/2009 – dr. zakon, 97/2013 – odluka US i 47/2018
- Zakon o državnoj upravi, „Sl. glasnik RS“, br.79/05, 101/07, 95/2010, 99/2014, 47/2018 i 30/2018 – dr. zakon

- Zakon o zabrani diskriminacije, „Sl. glasnik RS“, br.22/2009
- Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, „Sl. glasnik RS“, br.88/2017 i 27/2018 – dr. zakoni
- Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju, „Sl. glasnik RS“, br.55/2013, 101/2017 i 27/2018 – dr. zakon
- Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju, „Sl. glasnik RS“, br.55/2013, 101/2017 i 27/2018 – dr. zakon
- Pravilnik o bližim kriterijumima za prepoznavanje oblika diskriminacije od strane zaposlenog, deteta, učenika ili trećeg lica u ustanovi obrazovanja i vaspitanja, „Sl. glasnik RS“, br.22/16
- Pravilnik o merilima i postupku upisa za upis učenika – pripadnika romske nacionalne manjine u srednje školu pod povoljnijim uslovima radi postizanja pune ravnopravnosti, „Sl. glasnik RS“, br.12/16
- Pravilnik o upisu učenika u srednju školu, „Sl. glasnik RS“, br.23/18
- Pravilnik o dodatnoj obrazovnoj, zdravstvenoj i socijalnoj podršci detetu i učeniku, „Sl. glasnik RS“, br.63/2010
- Pravilnik o bližim uputstvima za utvrđivanje prava na individualni obrazovni plan, njegovu primenu i vrednovanje, „Sl. glasnik RS“, br.76/2010

STRATEŠKI DOKUMENTI

- Strategija za reintegraciju povratnika po osnovu Sporazuma o readmisiji, „Sl. glasnik RS“, br.15/09
- Akcioni plan za primenu Strategije za reintegraciju povratnika za 2012. godinu, „Sl. glasnik RS“, br.74/2011
- Strategija za unapređenje položaja Roma Vlade RS, „Sl. glasnik RS“, br.27/09
- Strategija razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020. godine, „Sl. glasnik RS“, br.107/12
- Akcioni plan za sprovođenje Strategije razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020. godine, http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/08/Akcioni_plan.pdf
- Strategija prevencije i zaštite od diskriminacije, „Sl. glasnik RS“, br.60/2013

- Akcioni plan za primenu strategije prevencije i zaštite od diskriminacije 2014-2018.g.,
http://www.ljudskaprava.gov.rs/sites/default/files/dokument_file/akcioni_plan_-_srpski.pdf
- Strategija za socijalno uključivanje Roma i Romkinja u RS za period od 2016. do 2025. godine, „Sl. glasnik RS“, br.26/2016
- Akcioni plan za sprovođenje strategije za socijalno uključivanje Roma i Romkinja u RS za period 2016. do 2025. godine, za period od 2017. do 2018. godine,
http://www.ljudskaprava.gov.rs/sites/default/files/dokument_file/akcioni_plan_za_primenu_strategije_za_socijalno_ukljufivanje_roma_i_romkinja_u_rs_2016-2025_za_period_od_2017._do_2018._godine.pdf
- Akcioni plan za ostvarivanje prava nacionalnih manjina,
<http://www.ljudskaprava.gov.rs/sh/node/21793>

IZVEŠTAJI I ANALIZE

- Zaključna zapažanja Komiteta za ljudska prava UN u vezi sa Trećim periodičnim izveštajem o primeni Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima iz 2017. godine, 10. april 2017. godine, CCPR/C/SRB/CO/3
- Konačni Izveštaj Evropske komisije protiv rasizma i netolerancije (ECRI) o Srbiji usvojen u martu 2017. godine, Komitet Ministara Saveta Evrope, SM(2017)41-ad2
- Izveštaj Evropske Komisije o napretku Srbije iz 2018. godine - „Serbia 2018 Report“, European Commission, SWD(2018)152 final, Strasbourg, 17.4.2018.
- Izveštaj Kancelarije za readmisiju RS za 2017. godinu,
http://www.kirs.gov.rs/docs/read/Izvestaj_2017.pdf
- Izveštaj Kancelarije za readmisiju RS za 2018. godinu,
http://www.kirs.gov.rs/docs/read/Izvestaj_2018.pdf
- Izveštaj Zaštitnika građana o sprovođenju Strategije za unapređenje položaja Roma sa preporukama iz 2013. godine,
<https://www.ombudsman.rs/index.php/izvestaji/posebnii-izvestaji/3115-2013-12-10-13-06-11>

- Redovni godišnji izveštaj Zaštitnika građana za 2016. godinu,
<https://www.ombudsman.rs/index.php/izvestaji/godisnji-izvestaji>
- Redovni godišnji izveštaj Zaštitnika građana za 2017. godinu
<https://www.ombudsman.rs/index.php/izvestaji/godisnji-izvestaji>
- Redovni godišnji izveštaj Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2017. godinu
<http://ravnopravnost.gov.rs/izvestaji/>
- Drugi nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji
<http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2014/11/Drugi-nacionalni-izvestaj-o-socijalnom-ukljucivanju-i-smanjenju-siromastva-final.pdf>
- „Analiza primene afirmativnih mera u oblasti obrazovanja Roma i Romkinja“, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlada Republike Srbije, Beograd, 2016
- „Praćenje socijalne uključenosti u Republici Srbiji“, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije, Beograd, 2017

ROMA
EDUCATION FUND
Invest. Educate. Engage.

**Немачка
сарадња**
DEUTSCHE ZUSAMMENARBEIT

Implemented by

KFW

Predstavništvo Fonda za obrazovanje Roma sprovodi projekat pod nazivom „Pospješivanje zapošljivosti mladih Roma“ uz podršku programa German development cooperation, koji implementira Nemačka razvojna banka KfW u ime Vlade Republike Nemačke – Ministarstva za ekonomsku saradnju i razvoj.

www.romaeducationfund.org